

Şemsü'l-Eimme Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Ebû Sehl es-Serahsî ve *Kitâbu'l-Mebsû't* u Üzerine Notlar

M. Cevat AKŞİT

Prof. Dr. *

Abstract

Notes on *Kitab al-Mabsut* and *Shems al-Eimme Abu Bakr Muhammad b. Ahmad Abu Sehl al-Sarakhsi*

Abu Bakr Muhammad As-Sarakhsi is a renowned Islamic jurisprudence (fiqh) scholar from the Karahanid Turkish age (MS. IX – XIII Centuries). He authored his famous book "Al-Mabsut" dictating from his memory to the pupils from the well he had been imprisoned. In his book, he includes opinions of the scholars with their basis for judgment, criticizes and discusses their counterarguments. Although Sarakhsi states that Al-Mabsut is an interpretation of the book Al-Mukhtasar by Hakim Al-Shehid, it appears to be an interpretation of Muhammad As-Shaybani's book Al-Asl. Examples of this have been stated in this work. There are even indications that Al-Mabsut is an original work by Sarakhsi, rather than being an interpretation of another book. Evidence of this has been presented in this paper. It has been noted that social and cultural situation of the era can be inferred from Al-Mabsut. Current printed versions of the book have been compared to various original handwritten versions. Many typographical errors and around 85

* Gaye Vakfı, İstanbul. Sakarka Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi

missing pages have been identified and reported with respective page numbers.

Key words: Islamic jurisprudence (*fiqh*), Sarakhsi, *Al-Mabsut*, Turkish translation of *al-Mabsut*, typographical errors in the printed text of *al-Mabsut*, missing pages of *al-Mabsut*

Özet

Karahanlı Türkleri Devri (IX – XIII y.y.) fıkıh bilginlerinden Ebû Bekr Muhammed es-Serahsî, ünlü eseri Mabsût'u hapsedildiği kuyuda hafızasından yazdırmıştır. Eserinde yer verdiği müçtehitlerin bazı görüşlerini eleştirmekte ve karşı görüşlerini gerekçeleriyle belirtmektedir. Çalışmamızda bu eleştiriler örnekleriyle sunulmuştur. Her ne kadar Serahsî eseri Mabsut'un, Hâkim'üş-Şehîd'in Muhtasar'ının şerhi olduğunu söylese de, incelendiğinde İmam Muhammed Şeybânî'nin el-Asl adındaki eserine yapılan bir şerh gibi gözükmektedir. Makalemizde bu, örnekleriyle belirtilmiştir. Hatta Mabsut'un bir şerh değil orijinal bir telif eser olduğu izlenimini veren bulgular da çalışmamızda sunulmaktadır. Ayrıca, bu eserden o devrin sosyo-kültürel koşullarının öğrenilebileceğine makalemizde işaret edilmiştir. Basılı mevcut nüshalar muhtelif orijinal yazmalarıyla karşılaştırılmış ve toplam 85 küsur sayfanın eksik olduğu, birçok kelimenin yanlış basıldığı saptanmış ve makalemizde cilt ve sayfa olarak belirtilmiştir.

Orta Asyanın ilk Müslüman Türk devletini kuran Karahanlılar dönemi (IX. - XIII. y.y.) eserlerinden *Divân-ı Lügâti't-Türk*, *Kutadgu-Bilik* ve *Atabetü'l-Hakâyık*'tan halkımızın çoğu haberdardır. Aynı devrin büyük din bilgini, fakihî ve bilginler arasında İmamların Güneşi (*Şemsü'l-eimme*) diye ün salmış, günümüzde de uluslararası saygınlığa sahip Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed Ebû Sehl es-Serahsî (400/1009 – 483/1090)'nin, ilim âleminde herkesçe pek büyük eser kabul edilen¹ *Kitâbu'l-Mabsût'u* ise onlar kadar tanınmamakta ve yeterince bilinmemektedir.

Günümüz insanı, dini hükümlerin dayandığı delilleri ve bu hükümlerin mantığını bilmek istemektedir. Neden ve niçinlerini

1 Schacht, Joseph, *es-Serahsî Armağanı*, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Ankara-1965, s.7.

sormaktadır. İslam Dinindeki mezhep farklılıklarının temellerini araştırmaktadır. İletişim araçları ile kendisine ulaşan çeşitli görüşler karşısında, yanlış bilgilendirilmeye de karşı karşıya kalabilmektedir. İşin aslının ve doğrusunun, bilimsel ve objektif bir temel kaynaktan araştırılmasına olanak sağlama gerekliliği ortadadır.

İşte biz, bu ihtiyacı karşılamak amacıyla, Gaye Vakfı'nın² öncülüğünde, halkımız bu konularda en sağlıklı bilgiyi, kendisi gibi düşünen, aynı örf ve âdetlere göre yetişen, derin bilimsel anlayışa sahip bir bilgininin eserinden öğrensın, yanlışlardan ve aşırılıklardan sakınabilsın diye, Şemsü'l-eimme es-Serahsi'nin, dini hükümlerin delillerini ve mantığını karşılaştırmalı olarak geniş bir şekilde ele alan ünlü eseri Kitâbu'l-Mebsût'u, Türkçeye tercüme ettik. Tercüme için duyurumuz üzerine başvuranlar elemeye tabi tutuldu. Her iki tercümana bir musahhih profesör belirledik. Gerekğinde tercümanla musahhihi buluşturduk. Mebsût'un yazma metnini kendilerine verdik. Ayrıca baştan itibaren her cildin tercümesi, satır satır, basılı Arapça ve bazen yazma nüsha ile karşılaştırılarak tarafımdan sonuna kadar çok yorucu bir çalışmayla kontrol ve gerektiğinde tashih edildi.

Tercümemiz sırasında konunun üst veya alt tarafıyla uyumsuz yahut genel fıkıh bilgisi ile çelişen ifadeler dolayısıyla başka baskı nüshalarına hatta yazmalara başvurarak, yanlışlık ya da önemli eksik basımların bulunduğu tespit edildi. Bu yazımızın amacı, Mebsût'un ellerde dolaşan, tercümemize esas aldığımız ve diğer baskı nüshalarında sadece tercümemiz esnasında tespit ettiğimiz metin eksikliklerini ve kelime yanlışlıklarını ilim dünyasına duyurmaktır.

İslam Fıkhının temel kaynaklarından olduğu için Mebsût'un çeşitli baskıları baştan sona birbirleriyle karşılaştırılarak ayrı bir araştırmada ele alınmalıdır. Farklı yazma nüshalarının aynı şekilde ayrı bir çalışmayla edisyon kritiği yapılmalıdır. Bunda büyük yarar vardır. Ayrıca Serahsi'nin, devrinde ve günümüze kadar İslam Fıkhdaki yeri ve etkisi de ele alınmalıdır.

Eksiklik ve yanlışlıklara sunulmasından önce, Serahsi ve eseri hakkında, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1965'te yayınladığı es-Serahsi Armağanı'nda ve diğer kaynaklarda verilen

2 Gümüşhaneli Araştırma, Yardımlaşma ve Eğitim Vakfı (GAYE Vakfı), İmam Ramiz Sok. No:39/A, Merdivenköy, Kadıköy-İst. Mebsût, 1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri, Deliller, Hükümler, adıyla Gaye Vakfından istenebilir.

değerli bilgiler yanında, eseri tercüme ederken görüp tespit ettiğimiz bazı noktalara da değinilecektir.³

Yazımızda konular; “Mebisûr’un Genel Özellikleriyle Serahsi’nin Bilimsel Kimliği” ve “Mebisûr Baskılarında Görülen Eksiklikler” olmak üzere iki ana başlık altında ele alınacaktır.

I. MEBSÛT’UN GENEL ÖZELLİKLERİ İLE YAZARI SERAHSİ’NİN BİLİMSEL KİMLİĞİ

1) Kaynaklar; Serahsi’nin, Mebsût’u, Karahanlılar’dan Hasan Han (1075-1103) zamanında, hapsedildiği Özcend kalelerinden birindeki kuyudan yazdırdığını tartışmaktadır.⁴ Kıbrıs ziyaretimiz sırasında Girne kalesinin köşesinde gördüğümüz, üstü kapalı karanlık üçra bir odanın ortasında, bir insanın sığabileceği genişlikte, susuz bir kuyu, Karahanlılar devrinde de benzer bir uygulamanın olabileceğini hatırlatmaktadır. Kuyuya bir insan maketi konulmak suretiyle ağır suçlarla suçlananların burada cezalandırıldığı gösterilmektedir.

Ayrıca Serahsi’nin; hocasından ders aldığı bir kış gününde, bağırsaklarının bozulması nedeniyle, abdest yenilemek için evine ya da odasına giderse dersi kaçıracağı düşüncesiyle, dershanenin önünden geçen buz tutmuş nehirde, buzı kırarak birçok defa (kırk kere) abdest aldığı, böylesine bir ilim aşığı olduğu bilinmektedir⁵. İlimde derinleşenlerin yolunu tutarak ilim adına sarfettiği bir sözden ya da verdiği bir fetvadan dolayı hapsedilen, yetiştirdiği ilim aşığı kimselere ders takrir eder gibi, her gün yoğun bir çalışma ile eser yazdıran bir kimsenin, normal bir hapishane odasında yaptığı bu işten, çok zevk duymasa bile, kurtuluşa ermekten umudunu kesmiş durumda olacak kadar sızlanması, hatta karamsarlığa düştüğü varsayılacak sözler sarf etmesi,⁶ onun bir kuyuda hapsedilmiş olduğu izlenimini vermektedir. Bu çileli on küsur yıl, İslam Hukuku

3 es-Serahsi hakkında bkz. Kavakçı, Yusuf Ziya, Karahanlılar Devrinde İslam Hukukçuları, Ankara, 1976; Yavuz, Y. Vehbi, Hanefi Mezhebinde İctihad Meselesi, İstanbul, 1993; Hamidullah, İslam Ansiklopedisi, “Serahsi” Mad., X/502-507, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1976; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Mebisûr” Mad. XXVIII/214-215.

4 İbn Kutluboğa, Tâcû’t-Terâcim I/18; Zirikli, el-A’lâm, V/315 (tarihsiz); Muhammed Hamidullah, es-Serahsi Armağanı, s.16; Hamidullah, İslam Ansiklopedisi, “Serahsi” Mad. X/506.

5 Hamidullah, İslam Ansiklopedisi, “Serahsi” Mad. X/503.

6 Köprülü Kütüphanesi, III. kısım, No. 107 Yazma vr. 119/a; 2.Ba. VII/59, VII/241; VIII/80, 125; X/144; XII/108.

için yararları kıyamete kadar devam eden bereketli bir süre olmuştur. İnsanların ona minnet borcu vardır.

2) Serahsî'nin; Kitabu'l-Mebsût'u, yanında kitap veya herhangi bir doküman bulunmaksızın hafızasından yazdırdığı anlaşılmaktadır.

O, birçok yerde, birisinin ona hatırlatma yapmadığından söz ederek, buna değinmiştir. Örneğin;

المحصور الممنوع عن الأهل والولد والكتاب المنفى لأجله الملتمس لرفع الباطل
الموضوع

"Batılın yok olup gitmesini istediği için sürülmüş, hapsedilmiş ve çocuklarından, ailesinden, kitaplarından uzaklaştırılmış..."⁷

ve;

وكلما ذكره عندي في تصنيف و لكن لم يكن معي شيء من كتبى ولم يجد به خاطري

الآن

"Bu konuda nakledilenler, kayda geçmiş olarak bendeki eserlerde vardır. Ancak kitaplarımdan hiçbiri yanımda yoktur. Şu anda hatırıma bir şey de gelmiyor." ⁸ vb. ifadeler bunu göstermektedir.⁹

Mebsût'un yazdırılmış olduğu, çoğu ana konuların başlarında olmak üzere, otuz dokuz kûsur yerde açıklanmıştır.¹⁰

Serahsî (rh.a.)'nin Kitâbu'l-Asl'ın istinsah yanlışlıklarından bahsetmesi de buna işaret eder. Örneğin;

في تخريج هذه المسائل وقع في الأصل تشويش و تقديم وتأخير وألفاظ مختلفة وذلك كله غلط من الكاتب وقد تكلف لتصحيحه بعض مشايخنا رحمهم الله

"Muhammed (rh.a.)'in el-Mebsût'unda bu konu karışıktır. Sonra söylenmesi gerekenler önce, önce söylenmesi gerekenler sonra söylenmiştir. Bunların tamamı, yazarın kâtibin hatasıdır. Bizim fakihlerimizden birisi (rh.a.) bunu düzeltmek için gereksiz zorlamalara girmiştir."¹¹

7 2. Baskı XII/108.

8 2. Baskı XX/8. Bkz XII/108, 218.

9 Karşı görüş için bkz. Schacht, Serahsî Armağanı, s. 11.

10 Bkz. I/2, 4; II/42; III/128, 146; IV/192; V/229; VII/59, 241; VIII/80, 125; IX/36; X/144; XI/24, 49, 108, 133, 151, 220; XII/27, 47, 108, 111, 218; XIV/2, 90; XV/2, 74; XVI/59, 111, 177; XVII/28, 184; XIX/2, 160; XX/63, 123; XXV/149; XXX/287.

11 XII/170.

وفي الأصل إنما بدأ بما كانت قيمته خمسة آلاف وفي المختصر ذكر بعض المسائل ولم يذكر البعض والأولى أن نخرج جميع هذه المسائل على الترتيب ليكون أوضح في البيان وأقرب إلى الفهم

*"Muhammed (rh.a.), el-Asl eserinde kölenin beşbin dirhem olması durumundaki mesele ile başlamıştır. Muhtasar'da ise bazı sorunlar belirtilmiş bazıları belirtilmemiştir. Daha açık ve anlaşılması daha kolay olsun diye bu meselelerin tümünü sırasıyla çözmemiz daha uygun olur."*¹²

Yanında hiçbir doküman bulunmadığı halde Kitâbu'l-Asl'ın istinsah yanlışlıklarına değinmesi¹³ nedeniyle Serahsî'nin şerhettiği eserleri ezbere bildiği görüşü kabul edilebilir.

Serahsî'nin Ferâiz konularında uygulamalı olarak bilgi verirken yanında kağıt kalem ve kitap gibi dökümanlar bulunmadığı halde çok rakamlı çarpma, bölme ve bunun gibi işlemleri yanlışsız olarak hafızasından yapıp yazdırması da onun sıra dışı bir hafızaya sahip olduğunu göstermektedir. Vasiyetler ve Mirasla ilgili konularda bunun sayısız örnekleri görülmektedir.¹⁴

3) Serahsî, Mebsût'ta konuların anlatımında klasik sıralamaya tam uymamıştır.

Fıkıh kitaplarında görülen taharet, ibadetler, muâmelât, ukûbât, vasiyet ve miras anlatım sırasına genel çizgileriyle Serahsî de uymuştur. Ancak tam uyduğu söylenemez. Konuların birbiri içine girdiği görülmektedir. Örneğin; Serahsî, eserine namaz, abdest ve namaza giriş konularıyla başlamakta; kuyular, mest üzerine mesh etmek, teyemmüm ve ezan ile devam etmekte sonra tekrar namaz konusuna dönmektedir.¹⁵

Ayrıca Serahsî, konuları delilleri ile anlattıktan sonra konunun âdeta felsefesini yaparcasına konuyla ilgili çeşitli problemleri ve onların İslam fıkıhı genel prensiplerinin uygulanarak nasıl çözüleceğini gösteren birer kısım eklemektedir¹⁶. Bu kısımlarda konuyla ilgili problemlerin nasıl çözüleceğine ışık tutulmaktadır. Bir de problemlerin çözümleri anlatılırken konu dışındaki başka konulardan da örnekler verilmektedir. Örneğin "Bir kişi şehirde veya köyde cemaate öğle namazını iki rekat kıldırса, cemaat imamın

12 XXIX/92.

13 Bkz. XXIX/50, 51, 67, 68.

14 Bkz. XXIX ve XXX. Ciltler.

15 I/1-442; II/1-220.

16 Bkz. Nevâdiru's-salât, II/87-244; Zekât, III/20; Oruç, III/128; Nikah, VI/88; Yeminler, VIII/157; Diyet, XXVI/164 vb.

mukim veya yolcu olduğunu bilmeseler, ister mukim isterse yolcu olsunlar namazları bozulur. Çünkü ikamet yerinde bulunanın ortadaki durumu, onun mukim olduğudur. Aksi sabit oluncaya kadar ortadaki duruma göre davranmak gerekir. Görmez misin dârülharpte bulunan bir kimse, şayet tanınmıyorsa harbî kabul edilir. Dârülislamda bulunan da tanınmıyorsa Müslüman kabul edilir.¹⁷

4) el-Mebsût'ta Serahsî'nin sözlerinin yazımına farklı ifadelerle başlanmıştır.

Ana konular (كتاب) da, öğrencileri yazım işine;

قال الشيخ الإمام الأجل الزاهد شمس الأئمة وفخر الإسلام أبو بكر محمد بن أبي سهل السرخسي رحمه الله إماماً

"Büyük Zâhid İmam, İmamların güneşi ve İslam'ın övüncü Şeyh Ebû Bekr Muhammed b. Ebû Sehl es-Serahsî (Allah ona rahmet eylesin) yazdırarak dedi ki..." sözleriyle başlamaktadırlar. Serahsî'nin niteliklerini de içeren uzun adını kullanmaktadırlar. Bir yerde ise أبو سهل / Ebû Sehl yerine, أبو الفضل / Ebû'l-Fadl kelimesini kullanmışlardır.¹⁸

Yan konulara ise kısaca; قال رحمه الله "Allah ona rahmet eylesin... dedi ki" sözüyle girilmektedir.

5) Serahsî kendi görüşlerini çeşitli ifadelerle belirtir.

Bu ifadeler içinde; en elverişli görüş / أوجه قول / güçlü değil / ليس / İني أكره / ben bu görüşü beğenmiyorum / قلنا / biz deriz ki / بقوي; ben bunu güzel görürüm / إني أستحسن / hoşuma gitmiyor / لا يعجبني; bize göre / يترائولي والذي / görebildiğim kadarıyla / والأولى / daha iyi olan / عندنا; biz bu görüşü alırız / وبه نأخذ / biz bunu almayız / لسنأ نأخذ بهذا; benim aklıma gelen / والذي تخيل لي / biz diyoruz ki doğrusu / لكننا نقول الصحيح; en doğrusu / فيه نظر / burada durmak, düşünmek lazım / أصح; bana göre en doğrusu / والأصح عندي; bu yanlıştır / هذا غلط gibi söylemler, sık rastlanan ifadelerdir.¹⁹

6) Kitâbu'l-Mebsût, Serahsî'ye göre, Hâkimü's-Şehîd Ebû'l-Fazl Muhammed b. Ahmed el-Mervezî (405/1014)'nin, el-Muhtasar'ının (el-Kâfi'nin) şerhidir.

17 II/110, Benzer örnekler için bkz. II/90, 96, 130 vb.

18 XI/2.

19 III/71, 84; XII/13; 26, 72, 122, 168; XX/19, 53, 139, 154, 160, 173; XXI/170, 180, 255; XXII/36, 37; 70, 90, 130, 144; XXIV/82; XXV/32, 33, 70; XXVII/43; XXVIII/121, 182; XXIX/50, 51, 67, 68; XXX/231.

Serahsî (rh.a.) eserinin önsözünde, “Öğrencilerin fıkıhtan yüz çevirdiklerini gördüm. Nedenleri; heves ve gayret eksikliği... bazı hocaların temel esasları öğretme yerine, onlara fıkıh namına hiçbir yarar taşımayan varsayımları uzun uzun anlatmaları... kimi kelimcilerin fıkıh kavramlarını açıklarken felsefecilerin terimlerini kullanmaları ve kelama dair tanımlarını fıkıh tanımlarıyla karıştırmalarıdır. Bu yüzden el-Muhtasar’ı şerh ederken... güvenilir görüşle yetinerek, sorunların açıklanmasında etkisi olan bir şerh yapmayı uygun gördüm.”²⁰ demektedir. el-Muhtasar dahi, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî (189/ 804)’nin, el-Mebsût (el-Asl) adındaki eserinin özetidir.²¹

Bununla beraber Serahsî, Muhammed (rh.a.)’in el-Asl’ına doğrudan şerh yapmış gibidir. Örneğin el-Asl’daki yanlışlıklara ikâle sorunu dolayısıyla şöyle değinmiştir.

لو تصارفا دينارا بعشرة دراهم وتقابضا وهلك البدلان جميعا ثم تقايلا ثم هلك البدلان قبل التراد جازت الإقالة لأن المعقود عليه ما استوجب كل واحد منهما في ذمة صاحبه ألا ترى أن بعد الإقالة لا يلزمه رد المقبوض بعينه ولكن إن شاء رده وإن شاء رد مثله فلا يكون هلاك المقبوض مانعا من الإقالة هذا هو الصحيح في تخريج هذه المسائل وقع في الأصل تشويش وتقديم وتأخير وألفاظ ذلك كله غلط من الكاتب وقد تكلف لتصحيحه بعض مشايخنا رحمهم الله

“Bir kimse bir dinar (altın) verip karşılığında on dirhem (gümüş) alsa ve her iki bedel telef olduktan sonra ikâle yapsalar (akdi kaldırsalar) daha bedeller geri verilmeden onlar da telef olsa, ikâle yine geçerlidir. Çünkü burada sözleşme konusu, tarafları n birbirlerinin zimmetindeki alacaklardır. Görmez misin sarfın (parayı parayla satmanı n) ikâlesinde, taraflar teslim aldıkları paraların aynını vermek zorunda değillerdir. İsterlerse aynını, isterlerse mislini verirler. Dolayısıyla teslim alınmış olan bedelin telef olması ikâleye engel değildir. Bu sorunun doğru cevabı budur. Muhammed’in el-Mebsut’unda (el-Asl’da) bu konu karışıktır. Sonra söylenmesi gerekenler önce, önce söylenmesi gerekenler sonra söylenmiştir. Bunların tamamı, yazarın kâtibin yanlışdır. Fakihlerimizden bazıları bunu düzeltmek için gereksiz zorlamalara girmiştir.”²²

Şu örnek de Serahsî (rh.a.)’nin el-Asl’a şerh yazdığını gösterir niteliktedir. “Bir kimse birisine 100 dirhem değerinde bir kılıç, başka

²⁰ I/4.

²¹ Hamidullah, Serahsî Armağanı, s. 20, Ankara 1965’deki ifadesi şöyledir: “Bu eser (el-Muhtasar), Şeybânî’nin el-Asl isimli eserinin hûlâsa bir kopyasından ibarettir.” Aynı görüş için bk. İslam Ansiklopedisi, “Serahsî” Mad. X/505

²² XII/170.

birisine de malının altıda birini vasiyet eder ve kılıç dışında da 500 dirhem parası bulunursa, kendisine kılıç vasiyet edilen taraf, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre 12 paya ayrılan kılıçtan 11 pay alır. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kılıcın paylaşımı "avl" yoluyla gerçekleştirilir. Buna göre kendisine kılıç vasiyet edilen kişi paylaşıma 6 payla katılırken diğeri de 1 payla katılır. Kılıç 7 pay kabul edilir. Muhammed (rh.a.), el-Asl'da, 'işte bu iki yoldan hangisi kabul edilirse edilsin uygundur' demektedir. Mütেকaddimün, "bütün müctehitler, görüşlerinde isabet etmişlerdir" görüşünü benimzediklerini zannedenler, bu ifadeye dayanmışlardır. Ancak durum öyle değildir. Muhammed (rh.a.)'in maksadı, "her iki yolun da matematiğe göre problemin çözümü için uygun olduğudur. Her müctehidin kendi görüşünde gerçek anlamda isabet ettiği değildir."²³

Yine ölüm hastasının bağışladığı kölenin efendisine veya başkasına karşı cinayet işlemesi bahsinde; "...dirhemler açısından çözümü ise şu şekilde olur: Kölenin dörtte üçünün değeri 4500 dirhemdir. Bağışı, kölenin 3/4 ünde geçerli kıldığımız zaman ve diyetin 3/4'ünü buna karşılık yaptığımız zaman bu da 7500 dirhemdir. Bununla birlikte bağış yapanın mirasçılarına kölenin 1/4'i teslim edilir. Bu da 1500 dirhemdir. Böylece onlara teslim edilenin toplamı 9000 dirhem olur. Bağışı da 4500 dirhemde geçerli kılmıştık. Dolayısıyla paylaşım doğru gerçekleşmiştir. Bazı nüshalarda, lehine bağış yapılan kişiye, 'kölenin 3/4 ünü teslim et veya bunun karşılığı olan diyetin 3/4 ünü ver' denilir, şeklinde geçmektedir. Ancak bu yanlıştır. Doğru olanı ise ödeme sırasında kölenin tümünün ödenmesidir."²⁴

Serahsi' nin, el-Asl'ın istinsah yanlışlıklarına dikkat çekmesi, onu şerh ettiğini gösteren ayrı bir işaret olarak görülebilir.

Tarım ortaklığı konusunda da el- Asl'da fazladan ifadelerden söz etmesi el-Asl'a şerh yaptığını göstermektedir. Bir kimse tarım ortaklığı için toprak sahibine tohum verirse, çıkan bütün ürün tohum sahibinin olur. Çalışan kimse de işçiliğini ve tarlasının kirasını ecr-i misil olarak alır. Serahsi (rh.a.) şöyle der:

قال الشيخ الإمام رحمه الله وقد وجدت في بعض النسخ زيادة في هذه المسألة أنه إذا دفع الطعام إلى رب الأرض ليزرعها لنفسه بالنصف فمع هذه الزيادة لا يبقى الإشكال ويصح التعليل ؛ لأن قوله " ازرعها لنفسك " يكون إقراضا للبذر ، ثم شرط عليه في بدل القرض نصف الخارج وذلك باطل ، والزارع في إلقاء البذر في الأرض عامل لنفسه فيكون الخارج كله له

23 XXVII/168.

24 XXIX/50, 51, 67, 68.

"Bu sorunla ilgili bazı nüshalarda, 'tahıl tarla sahibine, kendi adına ekim için yarı ortaklığına verilirse' ifadesinin fazlalığıyla karşılaştım. Bu fazlalığa göre, ortada bir problem yok. Yapılan açıklama geçerli demektir. Çünkü tohumu verirken, 'kendin için ek' sözü bu tohumun borç olarak verildiğini gösterir. Sonra bu borcun bedeli olarak kendisine çıkan ürünün yarısının verilmesini koşul koymuştur. Böyle bir koşul da batıldır. Ekim yapan kişi, tarlaya tohum atmakla kendi adına çalışır. Çıkan bütün ürün de kendisinin olur."²⁵

Ancak el-Mebsût, el-Asl'ın doğrudan bir şerhi de değildir. Serahsi'nin el-Asl'a eklemeler yaptığı görülmektedir.

O, İslam'da çok zengin olmanın hükmünün el-Asl' da anlatılmadığını dile getirir. Sahabiler (r.a.)'in en zenginlerinden, Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın malından söz ederken, zaman zaman servetinin çoğunu verecek kadar büyük hayırlar yaptığını, daha sonra yine çok zengin olduğunu, hatta bir mal taksimi dolayısıyla servetinin 1/64'ünün 83 000 dinar olduğunu kaydettikten sonra şunları söyler:

ولم يشر لذلك في الكتاب وذكر في كتب الحديث ثلاثة وثمانون ألف دينار فهذا دليل ثروة عبد الرحمن بن عوف ويسار،

"Muhammed (rh.a.) buna el-Asl'da işaret etmemiştir. Halbuki hadis kitaplarında 83 000 dinardan söz edilmiştir. Bu, Abdurrahman b. Avf (r.a.)'ın servet ve zenginliğini gösterir."²⁶

Daha sonra نعم المال الصالح للرجل الصالح / Salih adam için temiz mal ne iyidir!²⁷ hadisini anarak, çok mal biriktirmenin yasak olmadığını gösterir.

Çalışıp kazanma konusunda el-Asl'a yaptığı şerh ile el-Muhtasar'a ilave yaptığını açıkça söylemektedir.

رأيت أن الحق به إملاء شرح كتاب الكسب الذي يرويه محمد بن سماعة عن محمد بن الحسن رحمه الله ، وهو من جملة تصنيفاته إلا أنه لم يشتهر ؛ لأنه لم يسمع منه ذلك أبو حفص ، ولا أبو سليمان رحمهما الله ، ولهذا لم يذكره الحاكم رحمه الله في المختصر (...) ونلحق به ما تكلم فيه أهل الأصول رحمهم الله وما يوجد به خاطر من المعاني والإشارات...

"Şimdi de ben Muhammed b. Semaa'nın Muhammed b. Hasen (rh.a.)'den rivayet ettiği Kitabu'l-kesb üzerine bir şerh yazıp onu da bu kitaba katmayı uygun buldum. Kitabu'l-kesb Muhammed

25 XXV/8.

26 XX/136.

27 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV/197; Hâkim, el-Müstedrek, II/ 3, İbn Hibban, Sahîh, VI/8.

(rh.a.)'in eserleri arasındadır. Ancak meşhur olmamıştır. Çünkü Ebû Hafs ve Ebû Süleyman (rh.a.) onu Muhammed (rh.a.)'den dinlememiştir. Bundan dolayı Hâkimü's-Şehîd onu el-Muhtasar'da anmadı. (...) Buna da usul âlimlerinin üzerinde konuştukları bilgileri ve zihnimizin iyi gördüğü anlam ve işaretleri de katacağız."²⁸

Anlaşıyor ki el-Muhtasar'da olmayan Muhammed (rh.a.)'in Kitâbu'l-kesb'ini eserine aldığı gibi, "zihnimizin iyi gördüğü anlama ve işaretleri de katacağız" dediğine göre Kitabu'l-kesb'e de kendinden eklemeler yapmıştır.

Süt emme (Radâ') konusunda el-Asl'a ilave yapmıştır. Serahsî, Kitâbu'r-radâ'in Muhammed (rh.a.)'in olup olmadığı konusundaki tartışmalara değindikten sonra nakledilen bu kitaptaki mütereddî ifadelerden dolayı, bu kitabın Muhammed (rh.a.)'in olmayacağı görüşünü benimsemiştir. el-Muhtasar'da da bulunmayan Radâ' konusunda şöyle demektedir:

لما فرغت من إملاء شرح المختصر بحسب الإمكان والطاقة عند تحقق الحاجة والفاقة
وأتبعته بإملاء كتاب الكسب رأيت الصواب إتباع ذلك بإملاء شرح هذا الكتاب ففيه بعض ما لا بد
من معرفته وما يحتاج فيه إلى شرح وبيان...

"Ben Muhtasar'ın şerhini imkan ve takat oranında ihtiyaca göre yazdırmayı tamamladığım zaman Kesb (Çalışıp Kazanma) Konusunu ekledim. Ondan sonra da süt emme (Radâ') konusunun şerhini eklemeyi uygun buldum. Bu konuda mutlaka bilinmesi gereken ve açıklanmasına ihtiyaç duyulan sorunlar vardır."²⁹

Tüm bunlar Mabsût'un, Serahsî'nin kendisinin telifi olduğu izlenimini vermektedir.

7) Serahsî diğer fakihlerin görüşlerini, adlarını anarak ve gerekçelerini göstererek eleştirir.

Yazar, Hanefî müctehidi olmasına rağmen, eserinde diğer mezhep imamlarının ve başka müctehitlerin görüşlerine de yer vermiştir. Gerçi eserinde başka mezhep görüşlerine yer veren Hanefî fakihi yalnız Serahsî (rh.a.) değildir. Fakat Serahsî (rh.a.), Kitâbu'l-Mabsût'unda, başka mezhep imamlarının delillerini ve içtihatlarındaki mantığı çok geniş bir şekilde ele alıp eleştirmek suretiyle diğerlerinden farklılığı olan bir fakihtir. Böylece okuyucuya, tüm icthatları birbirleriyle karşılaştırma olanağı vermiş olmaktadır.

28 XXX/244.

29 XXX/287.

Her görüş sahibinin dayandığı âyet ve hadisler göstermiştir. Onların hükümlerinin mantığına da değinmiştir. Konular iyice anlaşılın, kitabı okuyanda bir sorun çözme melekesi ve fıkıh mantığı oluşsun diye kurgu olaylar anlatır. Bunların çözümünde İslam fıkıhı genel kurallarının uygulanışını, mantikî bir silsile ile “görmez misin” diyerek okuyucuya sunmuştur. Eseri, “Diğer bütün görüşler hakkında tarafsız şekilde sistemli bir tahlil yapan büyük eserlerin ilki durumundadır.”³⁰

Bunlar yapılırken bazen Serahsî, hocalarının ve mezhep imamlarının görüşlerini onaylamış hatta övmüştür. Bazen de kendi hocalarına ve mezhep imamlarına bile gerekçeli eleştiriler yönelttiği gözlemlenmektedir.

a) Serahsî'nin, Ebû Yusuf'u eleştirmesi,

Zâhiru'r-rivâyede Rehin sözleşmesinin gereği olan teslim alma (kabz), rehin konusu malı, rehin alanın teslim alabilmesine olanak sağlamak (tahliye) ile de gerçekleşir. Çünkü hukukun tanıdığı bir sözleşmenin gereği olan teslim alma işlemi, satış konusu malın teslim alınması yerindedir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan, teslimin taşınır mallarda ancak taşınmayla gerçekleşebileceği yolunda bir görüş de nakledilmiştir. Çünkü bu, gasp gibi, malın en baştan ödemeye konu olmasını gerektiren bir teslim almadır. Gasp edilen mal, gasp edildiği yere götürülmedikçe, sırf hak sahibinin teslim almasını kolaylaştırmak (tahliye) ile teslim edilmiş sayılmadığı gibi. Malın satın alınması böyle değildir.

Serahsî bu konu hakkında detaylı açıklamalarda bulunduktan sonra Zâhiru'r-rivâyeyi seçerek şöyle der:

والأول أصح ؛ لأن حقيقة الاستيفاء تثبت بالتخلية فالحبس الموجب لهذا الاستيفاء أيضا ثبت بالتخلية

“Birinci görüş daha sağlamdır. Çünkü alacağın teslim alınmasına olanak sağlamakla, bir mal, tam olarak teslim alınmış olur. Alacağın tam olarak teslim edilmesini gerektiren teslim alma da malın alacaklı tarafından teslim alınmasına olanak sağlamakla gerçekleşir.”³¹

30 Schacht, Serahsî Armağanı, s.8.

31 XXI/69.

b) Muhammed (rh.a.)'i eleştirmesi,

Bir kişi bir kimseye o yıl ekmesi için bir arazi ve tohum verse ve ona, 'kendi bildiğin şekilde çalış' demese o yarıcı da tohumla beraber ve ürünün 1/3'ünün o kişinin, 2/3'ünün kendisinin olması koşuluyla araziyi o yıl ekmesi için başka birine verse ve buna göre ikinci adam araziyi işlese çıkan ürün, aralarında gerçekleşen akitte koşul koydukları gibi bu iki kişi arasında üçe bölünerek paylaşılır...

Ebû Yusuf (rh.a.)'un son görüşüne ve Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, ikinci kişi arazide meydana gelen eksiklikle ücret öder. Sonra bunu almak için birinciye başvurur. Birinci de kendi payına düşenden, ödediği tohumu ve borçlandığını alır. Kullanımında mal sahibine aykırılık nedeniyle haramlık meydana geldiğinden, geriye kalanı sadaka olarak verir. İkinci kişi herhangi bir şey sadaka vermez.

Muhammed (rh.a.) der ki:

...لأنه كان أجيرا بنصف الخارج.

"Çünkü o, çıkan ürünün yarısı karşılığında tutulmuş işçidir."

Serahsî onu şu sözlerle eleştirir:

...وهو سهو ، والصحيح أن يقال : لأنه كان أجيرا بثالث الخارج ، ومعنى هذا التعليل أن العقد بين الأول والثاني صحيح ، وإن كان الأول غاصبا مخالفاً لثالثي إنما استحق الأجر على عمله بعقد صحيح ، فلا يلزمه أن يتصدق بشيء

*"Ancak bu, yanılıdır. Doğrusu şöyle söylenmesiydi: Çünkü o, ürünün 1/3 ü karşılığında tutulmuş bir işçidir. Bu açıklamanın anlamı şudur. Birinci yarıcı ile ikinci arasındaki akit geçerlidir. Her ne kadar birincisi gasp eden kişi ve arazi sahibinin iznine aykırı davranmışsa da ikincisi, geçerli bir akde dayanarak yaptığı iş karşılığında, ücreti hak etmiştir. Bundan dolayı da sadaka olarak vermesi gerekmez."*³²

c) Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'in ikisini birden eleştirmesi,

Gasp edilen kölenin cinayeti konusunda Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle derler:

"Ödeme hükmünde kölenin cinayeti, sahibinin cinayeti gibidir. Gasp edilen köleyi sahibi öldürse bir şey gerekmez. Buna göre gasp edilen köle kendi kendini öldürdüğünde de bir şey gerekmemelidir."

Serahsî der ki;

واستدلّاهما بهذا الفصل ساقط لأن المغصوب منه بقتل العبد يصير مستردا له فينعدم به الضمان الذي باعتباره كان هو كالأجنبي والغاصب كالمالك وذلك لا ينعدم بجناية المغصوب على أحدهما فلهذا افترقا

"Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in bu şekilde delil getirmeleri geçersizdir. Çünkü sahibi, köleyi öldürmekle onu geri almış sayılır. Bununla kendisine itibarla kendisinden gasp edilenin yabancı, gasp edenin ise mal sahibi gibi kabul edildiği ödeme yok olur. Oysa bu anlam, gaspedilen kölenin, gaspeden veya kendisinden gaspedilenden birisini öldürmesiyle yok olmaz. Bundan dolayı iki sorun birbirinden farklıdır."³³

d) Mütেকaddimûn³⁴ hukukçularından bazılarını eleştirmesi,

Eserinin çeşitli yerlerinde konuların anlaşılması amacıyla yaptığı açıklamalar ve kullandığı ifadeler bunu göstermektedir. Örneğin;

"100 miskal (Osmanlılarda 1 miskal 4,8 gr.) külçe gümüş ve 10 dinar (altın) gasp edip peşin veya vadeli olarak 50 dirhem (gümüş) karşılığında (1 dirhem 3,2 gr.) sulh yapsa, dirhemlerin kalite bakımından gümüşün dengi olması koşuluyla, bu sözleşme -hakkın bir kısmını düşürmek yoluyla- geçerli kılınır. Ancak dirhemler daha kaliteli olursa sözleşme geçerli olmaz. Çünkü sulh bedelinin kalitesindeki fazlalık, dinarların tümü ve dirhemlerin bir kısmı üzerindeki hakkın düşürülmesine karşılık olarak tutulmuştur. Böyle bir işlem ise faizdir. Ancak dinarlar birisine, dirhemler de başka birisine ait olup bunları gasp edenle 100 dirhem veya 10 dinar karşılığında sulh akdi yapsalar, yapılan sözleşme geçerli olmaz."

İfadelerine yer verdikten sonra Serahsî, şöyle devam etmektedir:

وقد غلط فيه بعض المتقدمين من أصحابنا رحمهم الله فقالوا يجوز الصلح في الوجهين على أن يكون صاحب الدراهم مبرنا عن بعض حقه مستوفيا لما يخصه من الدراهم ، فإن تصحيح الصلح بهذا الطريق ممكن كما إذا كان المالان لواحد ، ولكن الفرق بينهما واضح ، فإن المالين إذا كانا لاثنتين ، فلا بد من قسمة ما وقع الصلح عليه بينهما على قدر ماليهما

"Mütেকaddimûndan bazıları, "her iki durumda da yapılan sulh akdi geçerlidir... derken yanılmışlardır. Çünkü malların tek kişiye ait olmasıyla iki kişiye ait olması arasında açık bir fark, bulunmamaktadır. Nitekim bu iki mal, iki kişiye ait olsa sulh

33 XXVII/57.

34 Mütেকaddimûn: Hanefi mezhebinde Ebû Hanife (150/767) ile başlayıp Halvânî'nin vefatına (452/1060) kadar olan dönemde yaşamış fakihler.

bedelini mallarının miktarına göre bunlara paylaşmak zorunludur.”³⁵

e) Maturidî (rh.a.)’yi eleştirmesi,

Serahsî, Matürîdî (rh.a.)’nin, “inkar üzerine yapılan sulhu iptal etmeyi uygulayanların, insanlar arasında çatışmayı devam ettirmek, şeytanın insanlar arasında düşmanlık ve buğz yerleştirmesi gibi anlam vardır” ictihadını eleştirerek:

لسنا نأخذ بهذا فمن أبطل ذلك إنما أبطله احتياطا للتحرز عن الحرام وللرشوة

“Biz bunu kabul etmeyiz. Bunu iptal eden, ancak haram ve rüşvetten kaçınmak için, tedbirli olma sadedinde iptal etmektedir” demektedir.”³⁶

f) Ebû Hâzim’i³⁷ eleştirmesi,

Serahsî hapisle korkutularak (ikrahla) malı teslim etme veya teslim almada, malın telefi durumunda, zorlayan (mükrih) değil zorlanan (mükrah) ödemekle yükümlü olur, diyen Ebû Hâzim (rh.a)’in görüşünün yanlış olduğunu şöyle söyler:

قاله أبو حازم رحمه الله ، وهذا غلط ؛ لأن فعل الدافع إن لم يكن منسوباً إلى المكره ، ففعل القابض صار منسوباً إليه ، وإنما قبضه بغير رضا المالك ، فكان المكره قبضه بنفسه ، فينبغي أن يكون المكره ضامناً من هذا الوجه ، وما قاله في الكتاب أصح ؛ لأن هذا القبض متمم للهبة ، وفي مثله لا يصلح المكره آلة للمكره

“Bu, Ebû Hâzim (rh.a)’in görüşüdür ve yanlıştır. Malı teslim edenin kullanımı, zorlanana bağlanamasa da teslim alanın kullanımı bağlanabilir. Teslim alan, sahibinin rızası olmaksızın malı almıştır. Dolayısıyla zorlayan malı kendine almış gibidir. Bu durumda zorlayanın ödemesi uygundur. Kitâbu’l-Asl’da geçen görüş ise en doğrusudur. Çünkü burada malı teslim, bağışlamayı tamamlayan bir kullanımdır. Böylesi kullanımlarda zorlanan, zorlayanın aleti olamaz.”³⁸

g) Hocalarını eleştirmesi,

35 XXI/58.

36 XX/139.

37 Ebû Hâzim Abdülhamîd b. Abdülaziz (292/905). Hanefî fakihidir. Şam, Bağdat ve Kûfe’de kadılık yapmıştır. Edebü’l-kâdî, Kitâbu’l-mehâdir ve’s-sicillât ve Kitâbu’l-ferâiz adlı eserleri vardır. Ahmet Özel, Hanefî Fıkıh Alimleri, s. 25, TDV Yayınları, Ankara, 2006.

38 XXIV/82.

Eserine şerh yazdığı Hâkimü's-Şehîd el-Mervezî'nin görüşünü (قال الحاكم رحمه الله) ifadesiyle belirten³⁹ Serahsî, Onun bazı görüşlerini de eleştirmektedir. Bunun bir örneğini İstisna' akdi konusunda görmekteyiz. Örneğin, "Hâkimü's-Şehîd ıstisna'nın bir va'd olduğunu, iş bitince mal alındığında sözleşme durumunu aldığını söyler. Mal üretilince taraflar almak veya satmakta muhayyerdirler, demektedir. Ama doğrusu, ıstisna'nın bir sözleşme olduğudur. Çünkü bu akit kıyasa göre değil, istihsana göre caizdir. Va'dleşmeler ise hem kıyasa hem de istihsana göre caizdir. ...sözleşmenin konusu da ısmarlanan şeydir."⁴⁰ demektedir.

Kitabu'l-Cinâyette; mükâtebin birkaç cinâyet işlemesi⁴¹ ile kölenin uzuv kat'ı ve yaralamasında⁴² da eleştirisi vardır.

Rehin bahsinde; Hâkimü's-Şehîd'in aslında Ebû Yusuf'un değil, de Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünü söylediğini, bunun da doğru olduğunu söylemektedir.⁴³

Selem akdi ile ilgili olan bölümde Hanefî mezhebinin genel görüşü olan; "Bir kimse 40 dirhem değerinde nitelikleri belirlenmiş bir kürr (1980 litrelik bir ölçü birimi) buğday karşılığında, ölüm hastası bir kişiye 10 dirhem vererek selem akdi yapsa ve hasta kişi dirhemleri teslim alsa sonra satıcı ölse ve bir kürr buğday dışında malı yoksa, alıcı seçimlik hakka sahip olur. Dilerse selem akdini bozar. Mirasçılardan dirhemlerini ister. Dilerse kürrün yarısını alır. Kürrün diğer yarısı mirasçıların olur." açıklamalarını yaptıktan sonra Hâkimü's-Şehîd'in görüşüne yer vererek onu şöyle eleştirir:

ذكر الحاكم في المختصر إن شاء أخذ الكر وأعطى الورثة عشرين درهما ، وإنما أراد به أن يرد من المحاباة ما جاوز الثلث بطريق الزيادة في رأس المال على قياس بيع العين ، وهذا غلط ؛ لأن الزيادة في رأس المال بعد موت المسلم إليه لا تجوز

"Hâkimü's-Şehîd Muhtasar'ında "isterse kürrü alır ve mirasçılara 20 dirhem verir" demiştir. Bununla da satış bedelindeki fazlalık yoluyla belli bir malın satılmasına kıyas ederek, kayırma miktarından malın 1/3 ni aşanı geri vermeyi amaçlamıştır. Bu, yanlıştır. Çünkü satıcının ölümünden sonra satış bedelindeki artış geçerli olmaz."⁴⁴

39 XX/135, 150.

40 XII/139; ayrıca bkz. II/143.

41 XXVII/107.

42 XXVII/124.

43 XXI/123.

44 XXIX/83.

Serahsî (rh.a), hocası Halvânî (rh.a.)'yi de eleştirmiştir. Şöyle ki; *"Bir kimse birisine yüz dirhem değerinde bir kılıç, başka birisine de malının altıda birini vasiyet eder. Kılıç dışında da 500 dirhem parası bulunursa kendisine kılıç vasiyet edilen taraf, Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre 12 paya ayrılan kılıçtan 11 pay alır.(....). Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)' e göre ise kılıcın paylaşımı "avl" yoluyla gerçekleştirilir. Buna göre kendisine kılıç vasiyet edilen kişi paylaşıma 6 payla katılırken diğeri de 1 payla katılır. Kılıç 7 pay kabul edilir.(....). Hocamız Halvanî (rh.a.) farklı bir yolla Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'in görüşünü tahrir etmiştir." (...) Serahsî (rh.a.): "Bu yol açıktır. Ancak matematik kurallarına göre doğru değildir. Çünkü paylar arasında farklılıklar bulunduğu zaman tek bir paylaşım yapılamaz"*45 demektedir.

8) Serahsî, Ebû Hanîfe (rh.a)'ye bağlı ve saygılıdır.

Serahsî (rh.a.), örnekleriyle göstermeye çalıştığımız gibi, kendi hocaları da dahil olmak üzere, çağdaşı ve kendinden önceki müctehid ve fakihlerin görüşlerini eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Kendine özgü görüşler serdederek, dini konuları bağımsız ele alabilecek seviyede bir fakih olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak onun Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye büyük saygı duyduğu anlaşılmaktadır. Vakıf konusunda bir sorun dolayısıyla bu açıkça görülmektedir. Şöyle ki;

Muhammed (rh.a.) Kitâbu'l-Asl'da, vakıf konusunda, vakfın bağlayıcı olmadığı... şeklindeki görüşü nedeniyle Ebû Hanîfe (rh.a.)'yi eleştirmekte, şu ifadeleri kullanmaktadır.

"Ebû Hanîfe'nin sözü çok uzak bir görüştür. Bu söz nedeniyle İnsanlar, Ebû Hanîfe ve ona tabi olanların görüşlerini ancak kendilerini sıkıntıya sokmayan durumlarda kabul etmişlerdir. Ama hadis ve kıyas gibi herhangi bir delil yokken insanları zor durumda bırakacak hükümler vermişlerse bu konularda uymamışlardır. Zaten delilsiz uyma caiz olsaydı, Ebû Hanîfe'den daha önce yaşayan Hasan el-Basrî ve İbrahim Nahaî (rh.a.) gibi alimlerin taklit edilmesi daha uygun olurdu."

Serahsî, Malik b. Enes (rh.a.)'in Ebû Hanîfe hakkında dediği: *"Bir adam gördüm. Eğer, 'şu sütun altındandır' dese bile bu iddiasını ispatlayabilir."* Sözü de delil getirerek, Muhammed (rh.a.)'in bu konuda haklı olmadığını, *"Ebû Hanîfe hayatta olsaydı ona gerekli cevabı verip onu sustururdu. (لدمر عليه)."46* diyerek ifade etmektedir.

45 XXVII/124-127.

46 XII/28; XXIV/175.

Serahsî, Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin ictihatlarına zaman zaman açıklık getirir.

فهو معنى كلام أبى حنيفة رحمه الله

"Ebû Hanîfe (Allah ona rahmet eylesin)'nin sözünün anlamı budur"⁴⁷

فاما من حيث المعنى كلامه قوى

"Ebû Hanîfe'nin görüşü anlam yönünden kuvvetlidir."⁴⁸ gibi ifadelerle bunu yapmaktadır.

9) Mebsût'ta, Serahsî (rh.a.)'nin yaşadığı ortam, mekan ve devrin sosyo-ekonomik ve kültürel koşulları konusunda açıklamalar yer almaktadır.

O devirde Buhâra şehrinin imarı, Buhâra, Semerkant, Fergana, Sa'd⁴⁹, Rey, Özcend ve Merğinan arasında ulaşım durumu, bu bölgelerdeki para birimi, halkın giyim kuşam ve yaşam koşulları ile siyasal durum hakkında yararlanılacak bilgiler bulunmaktadır.⁵⁰

II. MEBSÛT'UN ÇEŞİTLİ BASKILARINDAKİ EKSİKLİKLER VE YANLIŞLIKLAR

Tercümemize Dâru'l-Ma'rife'nin 15 ciltlik 30 cüz ve bir ciltlik fihristten oluşan Beyrut 2. baskısı esas alınmıştır. Eserin ulaşabildiğimiz birkaç baskısında⁵¹ her ne kadar tahkik ve tashih edilmiştir, dense de yapılan baskıların, yüzeysel bir-iki şey dışında, diğerlerinden farkı görülmemiş, aynı yanlışlık ve eksikliklerin tekrarlandığı gözlemlenmiştir.

Tercümemiz sırasında tespit edilen eksiklik ve yanlışlıkların Arapça metin olarak tamamı yaklaşık 85 sayfa tutmaktadır.⁵² Bu

47 XX/143, 144.

48 XII/30.

49 Basılı ve yazma nüshada Sa'd şeklinde geçmektedir. Yazma için bkz. Damat İbrahim Paşa 650 no'lu kayıt 48/b varak. Kelimenin Suğd olma olasılığı vardır. Serahsî'nin hocalarından birisi Suğdi nisbelidir. Bkz. Ahmet Özel, Hanefi Fıkıh Âlimleri, s.37, TDV Ankara 2006; Kavakçı, A.g.e.

50 Bk. II/194; VIII/161, 163; XV/130, 181, 182, XXII/21, XXX/199, 200.

51 İlk baskı Mısır-Kahire; 2.baskı Beyrut, Dâru'l-Ma'rife (tarihsiz); bir baskı da Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001 tarihli. Dâru'l-Ma'rife baskısını biz 1973 yılında edinmiştik. Orada ilk sayfada 2. baskı olduğu kaydı vardır.

52 Bu eksiklik ve yanlışlıklar; benimle beraber Marmara ve Şakarya İlahiyat Fakültelerinde Doktora ve Yüksek Lisans öğrencileri, Bünjamin Korucu,

eksiklikler metinlerin yazma nüshalarından yararlanılıp tercüme edilerek tamamlanmıştır.

Tercümemize esas alınan basılı metindeki eksiklik ve yanlışlıklara bu çalışmamızda sadece cilt ve sayfa numaraları ile işaret edilecektir. Bu eksik ve yanlış metinler Gaye Vakfı'nın www.gayevakfi.org sitesinde görülebilir.

Tercümemiz esnasında metnin anlamına etki eden 161 yanlış kelime tespit edilmiştir.

Ellerde dolaşan basılı Mebsût kitaplarında eksik basılan yerler;

I. cildin 212-218 sayfaları arası Eksik ve yanlışlıklarla doludur;⁵³ (Eksik ve yanlışlıklar çok olduğundan sayfaların tamamı gösterilmiştir.)

XVIII. cildin 80. ile 81. ve 84. ile 85; 88 ile 89; 92 ile 93. sayfaları⁵⁴;

XXI. cildin 36. Sayfada alttan 12. satırda من الأصل ifadesinden ولم يثبت المال ifadesi arasında bir cümle, Aynı sayfada alttan 9. satırdaki لان الشراء بالدين مثله ifadesi arasında bir cümle,⁵⁵ 56. sayfada alttan 2. satırdaki إذا أبرأ الغاصب ifadesi ile son satırdaki من إنما يكون في ifadesi arasında iki sayfa,⁵⁶ 59. sayfada 3. satırdaki لا في القائم (doğrusu: لا في القائم) ifadesi arasında iki sayfa,⁵⁷ 60. sayfadaki, العارية والوديعة dahil 18 bab -yaklaşık

Harun Abacı, Mahmut Yazıcı, Serkan Demir, İbrahim Sainkaplan, Bekir Özudoğlu, Süleyman Özer, Fatih Seyhan ile her birimizin elinde birer yazma nüsha olmak üzere en az üç, bazı cümle ve kelimelerde daha fazla yazma nüsha karşılaştırılmak suretiyle ortaya çıkarılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Bölümü 384 no'da kayıtlı yazma nüshadan 627-660 varaklar arası Medine Câmiatü'l-İslâmiyye mezunu Mücahid Seven tarafından bilgisayara geçirilmiştir. Bilahare bu metin diğer yazmalarla karşılaştırılmıştır.

53 Bkz. Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Bölümü, 648 No'lu kayıt, 36 a-b varak ile Süleymaniye kütüphanesi, Hekimoğlu Bölümü, 381 no'lu kayıt, 153-157 varaklar arası.

54 Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye bölümü, 549 no'lu kayıt, varak no: 645-648.

55 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 650 no'lu kayıt, varak no: 316/a.

56 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 650 no'lu kayıt, varak no: 322/b.

57 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 650 no'lu kayıt, varak no: 324/a.

60 sayfa-⁵⁸, 99. sayfanın üstten 12. satırındaki ... ورهن به ifadesi ile أيضا kelimesi arasında bir cümle,⁵⁹ 100. sayfanın üstten 2. satırındaki لأنه cümlesinde لأنه ile مشاع kelimeleri arasında bir cümle⁶⁰, 109. sayfasının alttan 3. satırdaki على ذلك ifadesi ile فإن ذلك arasında bir cümle;⁶¹

XXVI. cildin 96. sayfasındaki وإنما ورد النص به في ifadesinden sonra 98. sayfadaki ما الشرع ifadesine kadar bir sayfa,⁶² 99. sayfasındaki واحدة فبفوات هذه ifadesinden 101. sayfadaki المحلان من ifadesine kadar bir sayfa,⁶³

XXVII. cildin 4. sayfasında alttan 11. satırdaki على الذي ربط ifadesi ile ربط البعير بقطاره⁶⁴ 16. sayfanın alttan 6. satırdaki حصة الواقعة ifadesi ile وإن كان ifadesi arasında bir cümle;⁶⁵

XXX. cildin 115. sayfasında alttan 6. satırdaki فيحصل للموصى له ifadesi ile وللأين ثمانية عشر ifadesi arasında bir cümle,⁶⁶ eksiktir.

58 Süleymaniye Kütüphanesi, Hekimoğlu Bölümü, 384 no'lu kayıt, varak no: 621-659.

59 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 650 no'lu kayıt, varak no: 355/a.

60 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 650 no'lu kayıt, varak no: 355/b.

61 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 650 no'lu kayıt, varak no: 358/b.

62 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 651 No'lu kayıt, varak no: 222/b-223/a.

63 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa Bölümü, 651 No'lu kayıt, varak no: 223/b.

64 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa bölümü, 651 no'lu kayıt, varak no: 247/b.

65 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa bölümü, 651 no'lu kayıt, varak no: 250/b.

66 Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa bölümü, 651 no'lu kayıt, varak no: 431/b.